

کتاب هفتم

اصول آموزش همسانان در حوزه سلامت

کلیات کارگاه آموزشی آشنایی با اصول آموزش همسانان

مقدمه

بخش قابل توجهی از رفتارهای حوزه سلامت نتیجه یادگیری از دیگران و به ویژه تاثیر گروه های همسان است. در رویکرد آموزش همسانان، ارائه اطلاعات، معلومات و رفتار به افراد یا گروه ها توسط کسانی که از نظر ویژگی هایی مانند سن، جنس، تجربیات، فرهنگ و مانند آن با گروه هدف مشابه بوده و از شرایط یا موقعیت کافی برای اعمال نفوذ برخوردارند، صورت می گیرد. نوجوانان و جوانان از جمله گروه هایی هستند که به شدت تحت تاثیر همسانان خود هستند. آشنایی آموزش دهندگان سلامت با اصول و فنون استفاده از این رویکرد و کسب مهارت کافی در انتخاب، تربیت و هدایت همسانان آموزش دهنده، می تواند اثربخشی بسیاری از مداخلات اصلاح رفتار به ویژه در جوانان و نوجوانان را افزایش دهد. در این بخش تلاش می شود تا گروه هدف در استفاده علمی و عملی از رویکرد آموزش همسانان در برخورد با مشکلات رفتاری حوزه سلامت، مهارت لازم را پیدا کنند.

اهداف رفتاری

انتظار می رود که در پایان این کارگاه آموزشی، شرکت کنندگان قادر باشند بدون مراجعه به منابع آموزشی:

- ۱ - آموزش همسانان را تعریف کنند.
- ۲ - دلایل نیاز به استفاده از رویکرد آموزش همسانان را بیان کند.
- ۳ - روش های انتخاب همسانان آموزش دهنده را بیان کند.
- ۴ - مهارت های لازم برای یک همسان آموزش دهنده را توضیح دهد.
- ۵ - نحوه تربیت همسانان آموزش دهنده را شرح دهد.
- ۶ - مراحل طراحی یک برنامه آموزش همسانان را نام ببرد.
- ۷ - کاربرد الگوهای مطالعه رفتار در آموزش همسانان را بیان کند.
- ۸ - نحوه اجرای یک برنامه آموزش همسانان را توضیح دهد.
- ۹ - اصول ارزشیابی یک برنامه آموزش همسانان را بیان کند.
- ۱۰ - یک برنامه آموزش همسانان را برای یک نیاز آموزشی فرضی طراحی کند.

گروه هدف

گروه هدف اختصاصی در این برنامه آموزشی، کارشناسان مسئول واحدهای آموزش سلامت دانشگاه های علوم پزشکی کشور، به عنوان افراد مرجع در برنامه های آموزشی و اطلاع رسانی در حوزه سلامت تحت پوشش دانشگاه های علوم پزشکی کشور هستند ولی با توجه به اهمیت نقش آموزش در فعالیت های سایر کارشناسان حوزه سلامت، محتوای آن می تواند برای گروه های مختلف کارشناسی نیز مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به روش کارگاهی در ارائه این بخش، پیشنهاد می شود تعداد افراد شرکت کننده در کارگاه از ۳۰ نفر تجاوز نکند تا امکان استفاده بهینه از مطالب ارائه شده فراهم گردد.

عناوین مورد بحث

- ۱ - تعریف آموزش همسانان و ویژگی های آن
- ۲ - مبانی منطقی استفاده از رویکرد آموزش همسانان در حوزه سلامت
- ۳ - فرآیند انتخاب همسانان آموزش دهنده
- ۴ - مهارت های لازم برای یک همسان آموزش دهنده
- ۵ - مراحل طراحی یک برنامه آموزش همسانان
- ۶ - کاربرد الگوهای مطالعه رفتار در آموزش همسانان

۷ - اجرای یک برنامه آموزش همسانان

۸ - ارزشیابی یک برنامه آموزش همسانان

مدت زمان برنامه

این کارگاه در دو روز متوالی برگزار می شود و شرکت کنندگان در هر روز حداقل هشت ساعت مفید در کارگاه حضور دارند. کارگاه متشکل از جلسات عمومی و کار گروهی است.

امکانات مورد نیاز برای اجرای برنامه

۱ - مکان کارگاه

- سالی با ظرفیت ۴۰ نفر، با میز U شکل، صندلی های راحت و تجهیزات صوتی مناسب
- فضای مناسب برای برگزاری جلسات کار گروهی مجزا از سالن اصلی دارای میز و صندلی و وایت برد
- پرده نمایش و اورهد، ویدئو پروژکتور و کامپیوتر، وایت برد و ماژیک وایت بورد

۲ - مواد مصرفی

- فولدر یا کلاسور حاوی چند برگه سفید A4، خودکار و بسته آموزشی کارگاه
- طلق شفاف و ماژیک آن ثبت نتایج کارهای گروهی
- پذیرایی متناسب با امکانات موجود

نحوه ارزیابی شرکت کنندگان

- ارزیابی ابتدایی شرکت کنندگان با استفاده از پیش آزمون طراحی شده
- ارزیابی مرحله ای با استفاده از پرسش های مرحله ای و سنجش میزان حضور فعال شرکت کنندگان
- ارزیابی پایانی شرکت کنندگان با استفاده از پس آزمون طراحی شده
- می توان طراحی یک برنامه آموزش همسانان در حوزه فعالیت کاری شرکت کنندگان را به عنوان شرط لازم برای دریافت گواهی نهایی برنامه آموزشی تعیین کرد.

منابع مورد استفاده

1. Adamchak SE. Youth Peer Education in Reproductive Health and HIV/AIDS: Progress, Process, and Programming for the Future, 2006. Family Health International, Arlington.
2. Flanagan D and Mahler H. How to Create an Effective Peer Education Project (Implemented by Family Health International, is funded by the United States Agency for International Development)

روز اول کارگاه

موضوع	زمان	ساعت	مجری
افتتاحیه کارگاه و بیان اهداف	۳۰ دقیقه		
معارفه شرکت کنندگان	۳۰ دقیقه		-
مفاهیم اساسی آموزش همسانان	۴۰ دقیقه		
انتخاب و تربیت همسانان آموزش دهنده	۴۰ دقیقه		
استراحت و پذیرایی	۲۰ دقیقه		-
انجام کار گروهی ۱	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۱	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
مراحل طراحی یک برنامه آموزش همسانان	۴۰ دقیقه		
ناهار و نماز	۶۰ دقیقه		-
انجام کار گروهی ۲	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۲	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها

روز دوم کارگاه

موضوع	زمان	ساعت	مجری
مروری بر مطالب روز اول	۱۰ دقیقه		
اجرای یک برنامه آموزش همسانان	۴۰ دقیقه		
انجام کار گروهی ۳	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۳	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
استراحت و پذیرایی	۲۰ دقیقه		-
ارزشیابی یک برنامه آموزش همسانان	۴۰ دقیقه		
ناهار و نماز	۶۰ دقیقه		-
کار گروهی ۴	۶۰ دقیقه		شرکت کنندگان
ارائه نتایج کار گروهی ۴	۴۰ دقیقه		نمایندگان گروه ها
جمع بندی کارگاه و ارزشیابی پایانی	۳۰ دقیقه		-

پرسش های پیش آزمون / پس آزمون (Pretest/Posttest)

- ۱ - درباره ویژگی های افراد همسان، کدام جمله درست است؟
  - الف- ویژگی عمده این گروه ها همسن بودن آنهاست.
  - ب- افراد همسان ویژگی های مشترک رفتاری دارند.
  - ج- افراد همسان ویژگی های مشترک قومی، نژادی و فرهنگی دارند.
  - د- افراد همسان می توانند انواع ویژگی ها و علایق مشترک را داشته باشند.
- ۲ - در رویکردهای رسمی به آموزش همسانان:
  - الف- فعالیت های سازماندهی شده و برنامه ریزی شده شبیه کلاس های درس طراحی و اجرا می شود
  - ب- معمولا اساس آن تبادل اطلاعات بین فراگیران و آموزش دهندگان استوار است
  - ج- همسان آموزش دهنده در نقش یک فرد مطلع و کارشناس ظاهر می شود.
  - د- با گفتگوهای داوطلبانه با دوستان و آشنایان در فرصت های مناسب، محتوای آموزشی منتقل می شود.
- ۳ - کدامیک از مزایای اصلی استفاده از رویکرد آموزش همسانان نیست؟
  - الف- آموزش های ارائه شده توسط همسانان آموزش دهنده مقبولیت بیشتری دارد.
  - ب- در آموزش همسانان، گروه هدف تهدید کمتری احساس می کند.
  - ج- امکان دستیابی و تاثیرگذاری بر جمعیت های پنهان و دور از دسترس در نظام رسمی بیشتر است.
  - د- هزینه- اثربخشی آموزش های ارائه شده قطعا بیشتر از سایر رویکردهای آموزشی است.
- ۴ - کدام مورد از محدودیت های آموزش همسانان محسوب نمی شود؟
  - الف- استفاده از این رویکرد معمولا هزینه بر و نیازمند زمان طولانی است.
  - ب- استقبال از این رویکرد در بین گروه های هدف کم است.
  - ج- بیشتر برای همسانان آموزش دهنده سودمند است تا برای فراگیران.
  - د- امکان تغییر افراد تربیت شده نسبتا زیاد است.
- ۵ - کدام مورد در افزایش اثربخشی یک برنامه آموزش همسانان اثربخش تاثیر مثبت ندارد؟
  - الف- استفاده از روش های مشارکتی و اجتناب از کاربرد روش های توضیحی و نصیحت کردن
  - ب- کوتاه کردن طول دوره و تعداد جلسات آموزش همسانان، باعث برنامه ها را اثربخش تر خواهد کرد.
  - ج- حضور داوطلبانه همسانان آموزش دهنده
  - د- اجرای برنامه های آموزش همسانان در شهرها
- ۶ - انتقال کدام دسته از مهارت ها به همسانان آموزش دهنده، اهمیت چندانی ندارد؟
  - الف- مهارت های ارتباطی
  - ب- مهارت های آموزشی
  - ج- مهارت های اطلاع رسانی
  - د- مهارت کار در قالب گروه
- ۷ - کدام مورد از جمله اصول یادگیری بزرگسالان (Adult Learning) نیست؟
  - الف- انتخاب محتوای آموزشی مخاطب محور و سازگار با نظام ارزشی و باورهای آنان
  - ب- برقراری ارتباط بین دانسته های قبلی فراگیران با موضوع آموزش
  - ج- رعایت اصل محترمانه بودن روابط متقابل بین مربی و فراگیران

د- توجه به اهداف آموزشی حیطه روانی حرکتی و اجتناب از اهداف مرتبط با حیطه های شناختی و عاطفی

۸ - کدام شکل از آموزش همسانان معمول تر از سایر اشکال آن است؟

الف- جلسات گروهی

ب- توزیع منابع اطلاعاتی بین گروه مخاطب

ج- مداخلات مبتنی بر فرصت های غیررسمی

د- آموزش های چهره به چهره

۹ - کدام شکل از آموزش همسانان را قوی ترین روش در آموزش همسانان به شمار می آورند؟

الف- جلسات گروهی

ب- توزیع منابع اطلاعاتی بین گروه مخاطب

ج- مداخلات مبتنی بر فرصت های غیررسمی

د- آموزش های چهره به چهره

۱۰- در برنامه های آموزش همسانان کدام نوع ارزشیابی ها کمتر انجام می شود؟

الف- ارزشیابی فرآیند (Process Evaluation)

ب- ارزشیابی اثر (Impact Evaluation)

ج- ارزشیابی پیامد (Outcome Evaluation)

د- الف و ب

اصطلاحات و مفاهیم پایه در آموزش همسانان در حوزه سلامت

همسان (Peer): جوانان تمایل دارند که درباره موضوعات مختلف با افراد همسان خود حرف بزنند و در بسیاری از موارد از آنان تاثیر بپذیرند. این واقعیت در مورد موضوعاتی که حساسیت بیشتری نسبت به آنها وجود دارد، پرنگ تر خواهد بود. باید دانست که تنها ویژگی همسانان، همسال بودن آنها نیست و می تواند ویژگی های مشترک دیگری مانند جنس، نژاد، فرهنگ، محل سکونت، شیوه زندگی، سابقه تحصیلی و تجارب را شامل شود. به همین دلیل استفاده از واژه همسان به جای همسال برای Peer مناسب تر به نظر می رسد.

گروه های همسان (Peer Groups): عضویت افراد همسان در گروه، گروه های همسان را پدید می آورد و باعث می شود تا اعضا نسبت به گروه تعلق خاطر پیدا کنند. یک فرد می تواند در گروه های همسان متعددی حضور داشته باشد و تاثیرات متفاوتی از هر گروه را بپذیرد. دوستان نزدیک و نیز آشنایان با علایق مشترک، و گروه هایی هستند که افراد به ویژه جوانان خود را متعلق به آنها می دانند.

آموزش همسانان (Peer Education): تربیت و حمایت یک گروه مشخص برای ایجاد تغییراتی در اعضای همان گروه است. آموزش همسانان به منظور افزایش دانش، تغییر نگرش و باورها و اصلاح رفتارها در افراد، گروه یا اجتماع به کار گرفته می شود.

همسانان آموزش دهنده (Peer Educators): افرادی همسانی که از ویژگی های لازم برای اجرا یا مشارکت در اجرای برنامه های آموزشی برخوردار هستند. این افراد معمولاً مورد قبول گروه هدف بوده و در میان آنها صاحب نفوذ هستند و با گذراندن دوره های مهارت آموزی، توانایی کافی برای ایفای نقش به عنوان آموزش دهنده را کسب کرده اند.

نقش همسانان آموزش دهنده: همکار برنامه های آموزشی در حوزه سلامت، تسهیلگر، مشاور، منبع اطلاعات یا ارجاع دهنده به منابع دیگر اطلاعات، جلب حمایت کننده، و آموزش دهنده از جمله نقش هایی است که همسانان آموزش دهنده

دارند. این نقش ها به دو دسته حمایت همسانان (Peer Support) و رهبری همسانان (Peer Leadership) تقسیم می شوند. در ایفای نقش های حمایتی، همسانان آموزش دهنده در موقعیت های برابر و مساوی با سایر اعضا قرار دارند ولی در نقش های رهبری، راهنمایی اعضا برعهده آنان است.

رویکردهای آموزش همسانان: دو نوع رویکرد رسمی و غیررسمی به آموزش همسانان وجود دارد. در رویکرد رسمی، فعالیت های سازماندهی شده و برنامه ریزی شده شبیه کلاس های درس طراحی و اجرا می شود که معمولاً بر تبادل اطلاعات بین فراگیران و آموزش دهندگان استوار است و همسان آموزش دهنده در نقش یک فرد مطلع و کارشناس ظاهر می شود. در رویکرد غیررسمی، انتظار می رود که همسانان آموزش دهنده با شرکت در بحث های گروهی غیررسمی و سازمان نیافته، توزیع اطلاعات در مناسبت های مختلف، حضور در فعالیت های فرهنگی و مرسوم اجتماع، انجام گفتگوهای داوطلبانه با دوستان و آشنایان در فرصت های مناسب، محتوای آموزشی را به گروه هدف منتقل کنند.

محیط های مناسب برنامه آموزش همسانان: مکان های حضور گروه های همسان از قبیل مراکز آموزشی مانند مدارس و دانشگاه ها، محیط های کار، مراکز تفریحی و ورزشی و سایر مراکز مخصوص جوانان و نوجوانان، و مراکز ارائه خدمات سلامت به جوانان و نوجوانان را برعهده دارند، می توانند محیط های مناسبی برای اجرای برنامه های آموزش همسانان به شمار روند.

مزایای استفاده از رویکرد آموزش همسانان: اصلی ترین مزایای رویکرد آموزش همسانان عبارتند از:

- ۱ - تناسب بیشتر آموزش توسط همسانان با موضوعات مربوط به جوانان و نوجوانان
- ۲ - آموزش های ارائه شده توسط همسانان آموزش دهنده مقبولیت بیشتری دارد.
- ۳ - آموزش همسانان برای انتقال محتوای آموزشی مرتبط با موضوعات جوانان و نوجوانان تناسب بیشتری دارد.
- ۴ - در آموزش همسانان، گروه هدف تهدید کمتری احساس می کند.
- ۵ - با این رویکرد، امکان دستیابی و تاثیرگذاری بر جمعیت های پنهان و گروه های هدف دور از دسترس در نظام آموزش رسمی بیشتر می شود.

- ۶ - امکان تماس مداوم آموزش دهندگان با گروه مخاطب بیشتر است و تنها محدود به جلسات آموزشی نیست.
- ۷ - در آموزش همسانان امکان ارائه الگو برای گروه مخاطب و الگوپذیری آنها بیشتر خواهد بود.
- ۸ - بسیاری از پژوهش ها، هزینه- اثربخشی بالای آموزش همسانان را تایید کرده اند.
- ۹ - این رویکرد مزایای مستقیم و غیرمستقیم زیادی برای همسانان آموزش دهنده دارد که مهمترین آنها افزایش اعتماد به نفس و خودکارآمدی، ارتقای مهارت های ارتباطی، برنامه ریزی، رهبری و مهارت های دستیابی به اطلاعات، نقد و ارائه آنها به گروه هدف و بالاخره تجربه اندوزی در حوزه آموزش است.

محدودیت های آموزش همسانان: در مقابل مزایای بسیار رویکرد آموزش همسانان، محدودیت هایی نیز برای آن بیان شده است که از جمله آنها می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱ - استفاده از این رویکرد به دلیل ضرورت تربیت همسانان آموزش دهنده و نظارت مستمر بر کار آنان، معمولاً هزینه بر و نیازمند زمان طولانی است.
- ۲ - در برنامه های آموزش همسانان، تغییر افراد نسبتاً زیاد است. این تغییرات به دلیل رفتاری های معمول همسانان آموزش دهنده و یا بزرگ شدن آنها و خروج آنان از محدوده سنی سازگار با گروه هدف است.
- ۳ - میزان تاثیر آموزش همسانان بر روی آموزش دهندگان بیشتر از میزان تاثیر آن بر روی فراگیران است.

کار گروهی ۱

درباره امکان استفاده از رویکرد آموزش همسانان در برنامه های آموزشی زیر بحث کنید.

در هر برنامه که آن را برای استفاده از آموزش همسانان مناسب دانسته اید، کدام همسانان را انتخاب می کنید؟

۱ - آموزش زنان باردار شکم اول برای انتخاب زایمان طبیعی به جای سزارین

۲ - آموزش سربازان یک پادگان برای ترک سیگار

۳ - آموزش کودکان مهدکودک برای مسواک زدن

۴ - آموزش بیماران دیابتی برای انجام تحرک بدنی با هدف کنترل بیماری

۵ - آموزش زنان روستایی برای استفاده از دستکش در زمان دوشیدن شیر دام ها

۶ - آموزش رانندگان خودروهای شخصی برای اجتناب از رفتارهای خطرناک رانندگی

ویژگی های یک برنامه آموزش همسانان اثربخش: پژوهش های مرتبط با آموزش همسانان نشان می دهد:

۱ - استفاده از روش های مشارکتی و اجتناب از روش های توضیحی و نصیحت کردن در مرحله اجرا می تواند اثربخشی برنامه آموزشی را بالا ببرد. بحث های گروهی، ایفای نقش و انواع بازی ها، شایع ترین روش های مشارکتی است که در آموزش همسانان کاربرد دارد.

۲ - افزایش طول دوره و تعداد جلسات آموزشی توسط همسانان برنامه ها را اثربخش تر خواهد کرد.

۳ - حضور همسانان آموزش دهنده ای که داوطلبانه در برنامه حاضر شده اند و الزامی به مشارکت نداشته اند، باعث اثربخشی بیشتر برنامه خواهد شد.

۴ - برنامه های آموزشی که در شهرها اجرا می شوند در مقایسه با روستاها و حاشیه های شهر اثربخش ترند.

معیارهای انتخاب همسانان آموزش دهنده: در انتخاب همسانان آموزش دهنده به ویژگی هایی مانند مقبولیت و اعتبار (Credibility) فرد، قابل اعتماد بودن، اعتماد به نفس و خوشایند بودن توجه می شود. ضمن آن که برخورداری فرد انتخاب شده از مهارت های برقراری ارتباط موثر، مهارت های برنامه ریزی و مهارت های سازمانی می تواند اثربخشی برنامه های آموزش همسانان را افزایش دهد.

نحوه انتخاب همسانان آموزش دهنده: روش های مختلفی برای انتخاب همسانان آموزش دهنده پیشنهاد شده است که نامزد شدن خود افراد (Self-nomination)، انتخاب توسط خود گروه هدف و انتخاب توسط طراحان برنامه یا سایر افراد، از جمله این روش ها به شمار می روند. مشخص شده است افرادی که داوطلبانه خود را برای برنامه آموزش همسانان معرفی می کنند، علاقمندی بیشتری نشان می دهند و از انگیزه و تعهد بالاتری برخوردار خواهند بود.

دلایل داوطلب نشدن همسانان برای برنامه های آموزش همسانان: مواردی مانند اعتماد به نفس پایین در افراد برای اجرای برنامه آموزشی، درک ضعیف از لزوم استفاده از رویکرد آموزش همسانان، باور به صرفه نبودن فعالیت به عنوان همسان آموزش دهنده، می توانند سبب استقبال کم همسانان از حضور در برنامه شوند.

تربیت همسانان آموزش دهنده: هدف از تربیت همسانان آموزش دهنده، ایجاد دانش و مهارت های لازم برای شروع، تسهیل و هدایت بحث ها، مهارت ارائه مطالب و نیز مدیریت فراگیران است. مهارت آموزی به این گروه، می تواند باعث افزایش اعتبار آنان در نزد گروه هدف شود به طوری که به عنوان منابع اطلاعات قابل اعتماد پذیرفته شوند. در برنامه مهارت آموزی همسانان آموزش دهنده به این موارد توجه می شود:

۱ - محیط آموزشی: مکان برگزاری دوره های تربیت همسانان آموزش دهنده می تواند رسمی یا غیررسمی باشد. توجه به تناسب مکان آموزشی با ویژگی های فردی همسانان (تحصیلات، وضعیت اقتصادی و اجتماعی و تجربه های قبلی آنان)، بسیار اهمیت دارد. چیدمان صندلی ها به عنوان عامل مهم در نحوه ارتباط آنان با مربی و سایر شرکت کنندگان و نیز فراهم ساختن شرایط مناسب فیزیکی برای محیط آموزشی نیز عوامل موثر دیگر به شمار می روند.

۲ - طول مدت دوره: با توجه به ماهیت برنامه، می توان دوره های آموزشی کوتاه مدت و فشرده یا دوره های بلندمدت طراحی و اجرا کرد. در دسترس بودن شرکت کنندگان، توانایی افراد در کسب اطلاعات و حفظ تمرکز خود، فرصت کافی برای دریافت مطالب و تمرین آموخته ها، عواملی است که در انتخاب طول دوره آموزشی تاثیر خواهد گذاشت.

۳ - مربیان آموزش دهنده: افرادی که در برنامه های تربیت همسانان آموزش دهنده به عنوان مربی حضور دارند، می توانند افراد مختلفی باشند. رهبران جوان جامعه، مدیران پروژه های آموزش همسانان، معلمان، دانشجویان، دانش آموختگان دانشگاه ها و کارکنان بخش های مختلف به ویژه نظام ارائه خدمات سلامت، از جمله این افراد هستند. در روند انتخاب، به کارگیری و آماده سازی آنان برای ایفای نقش خود در برنامه باید توجه کافی شود.

۴ - میزان آمادگی قبلی: تهیه طرح دوره (Course Plan) و طرح درس (Lesson Plan) که در آن جزئیات برنامه آموزشی شامل اهداف کلی و رفتاری، عناوین اصلی مطالب، روش آموزشی، وظایف فراگیران، برنامه ارزشیابی، منابع و برنامه زمان بندی، آورده شده است.

۵ - محتوای آموزشی: آنچه قرار است در طی برنامه آموزشی به همسانان منتقل شود که می تواند دانش، باور و نگرش و مهارت لازم برای ایفای نقش آموزشی باشد.

مهارت های لازم برای همسانان آموزش دهنده: مهارت هایی که همسانان باید کسب کنند به فعالیت هایی که قرار است انجام دهند و نوع نقش آنان در برنامه آموزشی بستگی دارد. برخی از مهارت های عمومی که انتقال آنها به تمام همسانان آموزش دهنده ضرورت دارد عبارتند از:

- ۱ - مهارت های ارتباطی شامل مهارت های گوش کردن، مشاهده کردن و صحبت کردن
- ۲ - مهارت های آموزشی شامل مهارت طراحی یک برنامه آموزشی، مهارت اجرای آموزش ها با روش های مناسب به ویژه روش های مشارکتی، مهارت ارزشیابی آموزشی، مهارت ارائه اطلاعات به افراد مقاوم یا بی تفاوت، مهارت انتخاب زمان و روش مناسب برای آموزش، مهارت استفاده از وسایل کمک آموزشی
- ۳ - مهارت کار در گروه: مهارت تشکیل، هدایت و راهنمایی گروه ها، مهارت تشویق افراد به مشارکت در گروه و تعامل با دیگران، مهارت پذیرش نگرش ها و دیدگاه های مختلف، مهارت ایجاد فضای بدون قضاوت

کار گروهی ۲

قرار است یک برنامه آموزش همسانان با هدف کلی آشنایی دانش آموزان با رفتارهای پیشگیرانه از ایدز طراحی و اجرا شود. این برنامه آموزشی را با توجه به موارد زیر طراحی کنید:

- ۱ - اهداف رفتاری
  - ۲ - معیارهای انتخاب همسانان آموزش دهنده
  - ۳ - نحوه انتخاب همسانان آموزش دهنده
  - ۴ - عوامل ایجاد انگیزه در همسانان آموزش دهنده
  - ۵ - مهارت های لازم برای همسانان آموزش دهنده برای ایفای نقش خود در برنامه
  - ۶ - محیط اجرای برنامه آموزشی
  - ۷ - زمان و طول دوره آموزشی
- اجرای برنامه تربیت همسانان آموزش دهنده:** با توجه به ویژگی های خاص برنامه آموزشی برای همسانان آموزش دهنده توجه به موارد زیر در اجرای درست آموزش ها تاثیرگذار خواهد بود:

۱- استفاده از اصول یادگیری بزرگسالان (Adult Learning): انتخاب محتوای آموزشی مخاطب محور و سازگار با نظام ارزشی و باورهای آنان، برقراری ارتباط بین دانسته های قبلی فراگیران با موضوع آموزش، رعایت اصل محترمانه بودن روابط متقابل بین مربی و فراگیران، باید مدنظر قرار گیرد.

۲- استفاده از روش های آموزشی متنوع و ترکیبی: با این کار علاوه بر انتقال بهتر محتوای آموزشی به فراگیران، آنان با نحوه درست استفاده از انواع روش های آموزشی نیز آشنا خواهند شد.

۳- استفاده از وسایل کمک آموزشی دیداری: به کارگیری حواس مختلف در آموزش سبب تداوم توجه به مطالب و تعمیق یادگیری می شود، ضمن آن که در عمل نیز نحوه استفاده از این نوع وسایل را خواهند آموخت. از جمله پرکاربردترین وسایل می توان به ویدیوپروژکتور، اورهد، تلویزیون و ویدیو اشاره کرد.

۴- تمرین عملی: تقویت یادگیری و افزایش موفقیت فرد در کسب مهارت های آموزشی و ارتباطی و نیز تقویت اعتماد به نفس، نتایج تمرین عملی است که در حین برنامه یا بعد از آن به دست می آید.

۵- پاداش برای همسانان آموزش دهنده: انگیزه های مادی مانند پرداخت های نقدی، کمک هزینه مسافرتی، پذیرایی از همسانان و انگیزه های غیرمادی مانند گواهی نامه و امتیازات آموزشی و شغلی، می تواند در اجرای برنامه آموزشی تاثیر خوبی داشته باشد.

۶- حمایت از همسانان آموزش دهنده: پس از تکمیل برنامه آموزشی، حمایت از آنان باید تداوم یابد. وظیفه هماهنگ کنندگان و مربیان است که همسانان آموزش دهنده را قبل، حین و بعد از مشغول شدن آنان به فعالیت آموزشی، حمایت کنند. در مراحل اولیه نیاز به این حمایت بیشتر احساس می شود.

اجرای برنامه آموزش همسانان: روش های مختلفی برای اجرای برنامه های آموزشی توسط همسانان پیشنهاد شده است ولی روش های زیر به فراوانی در این آموزش ها استفاده می شود:

۱- جلسات گروهی: شکل معمول آموزش همسانان است. میزان رسمیت جلسات گروهی، ساختار و میزان انعطاف پذیری آنها می تواند متفاوت باشد، ضمن آن که امکان استفاده از روش های آموزشی تعلیمی و مشارکتی در این جلسات وجود دارد.

۲- توزیع منابع اطلاعاتی بین گروه مخاطب: همسانان آموزش دهنده می توانند کتابچه ها، جزوه ها، پمفلت ها و دستورات عملی های کاربردی مرتبط با موضوع آموزش را در مکان ها و موقعیت های مناسب و در زمان حضور گروه هدف به آنها ارائه کنند. همزمان با ارائه این منابع اطلاعاتی، همسانان می توانند با برقراری ارتباط چهره به چهره با گروه مخاطب و ارائه مشاوره، اثربخشی آموزش ها را افزایش دهند. گاهی همراه با منابع آموزشی، محصولات جذاب دیگری مانند خوردنی ها و نوشیدنی ها، اسباب بازی و موارد مشابه ارائه می شود تا به آنها انگیزه داده و توجه آنها را به موضوع آموزش جذب نمایند. به این ترتیب فرصت همکاری و تعامل با گروه هدف برنامه آموزشی نیز فراهم می شود.

۳- مداخلات مبتنی بر فرصت ها: گفتگوهای روزانه با دوستان و آشنایان، غیررسمی ترین و شاید قوی ترین روش در آموزش همسانان به شمار می رود ولی روش های سازماندهی شده تری مانند مشارکت در مناسبت های اجتماعی، شرکت در برنامه های اختصاصی گروه هدف در مکان های مخصوص به آنها مانند باشگاه ها، کلوب ها و فضاهای فرهنگی، هنری و ورزشی نیز قابل استفاده خواهند بود.

کار گروهی ۳

شما به عنوان همسان آموزش دهنده برای آموزش زنان روستایی دارای نوزاد و شیرخوار درباره دادن قطره آهن و مولتی ویتامین انتخاب شده اید و مهارت لازم را برای ایفای نقش آموزشی خود کسب کرده اید. اگر در دو موقعیت زیر قرار بگیرید، چگونه برنامه آموزش همسانان خود را اجرا خواهید کرد؟ با تعیین محتوا و روش آموزشی مناسب در هر موقعیت، یکی از اعضای گروه خود را برای ایفای نقش آماده کنید:

۱ - زنان دارای نوزاد و شیرخوار به مرکز بهداشتی درمانی دعوت شده اند و قرار است شما طی مدت ۱۰ دقیقه به آنان آموزش دهید.

۲ - شما نیز به جلسه ای که به مناسبت تولد نوزاد یکی از زنان روستا در خانه او تشکیل شده است، دعوت شده اید. در این موقعیت غیررسمی آموزش خود را چگونه اجرا می کنید؟

ارزشیابی آموزش همسانان: ارزشیابی، جزء اساسی هر برنامه آموزشی از جمله آموزش همسانان است. مبانی طراحی و اجرای برنامه ارزشیابی در آموزش همسانان همان اصولی است که در بحث ارزشیابی آموزشی (کتاب چهارم) به آن اشاره شده است. با این حال به اختصار به نکات اصلی و عملی آن اشاره می شود:

۱ - در ارزشیابی به دنبال آن هستیم که بدانیم آیا برنامه آموزش همسانان به شکل طراحی شده به اجرا درآمده است و آیا به اهداف آموزشی برنامه رسیده ایم.

۲ - اگر در یک ارزشیابی، گروهی از درون خود برنامه مدیریت ارزشیابی را برعهده بگیرند آن را ارزشیابی درونی (Internal Evaluation) می نامند و در مقابل، ارزشیابی بیرونی (External Evaluation) با حضور افرادی که خارج از برنامه هستند انجام می شود.

۳ - ارزشیابی فرآیند (Process Evaluation) که با نام ارزشیابی تکوینی (Formative Evaluation) هم شناخته می شود، برای ارزیابی راهکارها و فعالیت های مرتبط با برنامه انجام می شود و هدف آن بهبود برنامه و تعیین روند سازگاری برنامه اجراشده با برنامه طراحی شده است.

۴ - ارزشیابی اثر (Impact Evaluation) برای تعیین میزان دستیابی به اهداف اختصاصی برنامه شامل تغییرات ایجاد شده در دانش، آگاهی، باورها، نگرش و مهارت های فراگیران انجام می شود.

۵ - در ارزشیابی پیامد (Outcome Evaluation)، میزان دستیابی به اهداف کلی و طولانی مدت مشخص می شود.

۶ - در آموزش همسانان بیشتر ارزشیابی فرآیند و اثر انجام می شود تا ارزشیابی پیامدهای برنامه که برای تعیین موفقیت نهایی آموزش همسانان لازم است. در ارزشیابی پیامد، پیگیری های طولانی مدت ضروری است و مهمترین مشکل آن محدودیت منابع است.

کار گروهی ۴

برای هر یک از برنامه های آموزش همسانان زیر، نحوه اجرای ارزشیابی فرآیند، اثر و پیامد را بحث کنید:

۱ - آموزش زنان باردار شکم اول برای انتخاب زایمان طبیعی به جای سزارین

۲ - آموزش سربازان یک پادگان برای ترک سیگار

۳ - آموزش کودکان مهدکودک برای مسواک زدن

۴ - آموزش بیماران دیابتی برای انجام تحرک بدنی با هدف کنترل بیماری

۵ - آموزش زنان روستایی برای استفاده از دستکش در زمان دوشیدن شیر دام ها

۶ - آموزش رانندگان خودروهای شخصی برای اجتناب از رفتارهای خطرناک رانندگی